

MET

Hoop en professionele vorming

VERWACHTING HANDELEN

JAN VAN DER STOEP, RENÉ ERWICH &
DANIELLE VAN DE KOOT-DEES (REDACTIE)

Met verwachting handelen

Jan van der Stoep
René Erwich
Danielle van de Koot-Dees
(redactie)

MET VERWACHTING HANDELEN

Hoop en professionele vorming

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Publicatie van dit boek is financieel mogelijk gemaakt door
Stichting Steunfonds van de Christelijke Hogeschool Ede.

Ontwerp omslag: Andries Mol
Opmaak binnenwerk: Elgraphic
ISBN 978 90 435 3265 5
NUR 740

www.kokboekencentrum.nl

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Uitgeverij KokBoekencentrum vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

1. Inleiding (Jan van der Stoep, René Erwich,
Danielle van de Koot-Dees) 7

Theoretische verkenningen

2. Leven met een doel. Hoop in de positieve psychologie
(Hannah Andringa) 19
3. Open voor het onverwachte. Professioneel handelen en hoop
(Jan van der Stoep) 35
4. Floreren op geleende tijd. Een theologie van de hoop
(René Erwich) 53

Praktijkvoorbeelden

5. Samen perspectief vinden. Een voorbeeld uit de
gezondheidszorg (Ria den Hertog) 67
6. Waarom elke dag opstaan? Een voorbeeld uit de residentiële
jeugdzorg (Gert Vierwind) 87
7. 'Een veertje op veerkracht'. Een voorbeeld uit het onderwijs
(Danielle van de Koot-Dees & Rinke van Hell) 111
8. Beton en mul zand. Een voorbeeld uit het bedrijfsleven
(Lia Hol & Jeroen van der Zeeuw) 133
9. Slotbeschouwing (Jan van der Stoep, René Erwich,
Danielle van de Koot-Dees) 157

- Bijlage: verantwoording methodologie en methode
(Danielle van de Koot-Dees & René Erwich) 167

- Over de auteurs 173

I. Inleiding

Jan van der Stoep, René Erwich &

Danielle van de Koot-Dees

Van professionals mag worden verwacht dat ze met complexe situaties en dilemma's kunnen omgaan. Ze beschikken over kennis en vaardigheden waaraan ze een specifieke deskundigheid ontleen. Verpleegkundigen worden ingeschakeld als er sprake is van ziekte of als mensen verpleegd moeten worden. Ze zijn erbij in situaties waarin mensen lijden en soms zelfs geen uitzicht meer hebben. Journalisten moeten in de hectiek van alledag snel kunnen beoordelen wat belangrijk is en wat niet. Er is een betrouwbare nieuwsvoorziening nodig zodat burgers en beleidsmakers goed geïnformeerd zijn. En in het onderwijs zoeken we naar leerkrachten die niet alleen weten hoe ze kennis kunnen overdragen, maar die ook adequaat kunnen omgaan met leerlingen die niet zo goed kunnen leren, die tegen barrières in zichzelf of in hun omgeving aanlopen of die moeilijk opvoedbaar zijn.

Om goed op complexe situaties en dilemma's te kunnen inspelen is echter meer nodig dan alleen het bezit van kennis en vaardigheden. Professionals moeten ook over doorzettingsvermogen en veerkracht beschikken. Zolang professionals hoop hebben, zullen ze blijven proberen bestaande situaties te verbeteren of, als dat niet meer lukt, verlichting of troost te bieden. Verliezen ze hun hoop, dan zullen ze hun handelen ook niet meer als zinvol ervaren en vroeg of laat de handdoek in de ring gooien (Wolterstorff 2013). Hoop speelt, met andere woorden, een belangrijke rol in de professionele praktijk. Kunnen professionals omgaan met weerstand en tegenslag, dan kunnen ze in de uitoefening van hun beroep het verschil maken. Ze kunnen mogelijkheden en kansen benutten die anderen niet zien. Of ze kunnen, als bestaande wegen lijken dood te lopen, nieuwe bronnen van hoop aanboren. Het komt echter ook voor dat professionals te veel verwachten, dat ze hoop heb-

ben op iets dat niet realistisch is. Hoop kan anders gezegd ook verkeerd uitpakken.

Niet alleen voor professionals is hoop belangrijk. Ook in het leven van patiënten, cliënten, leerlingen en werknemers kan hoop een belangrijk verschil maken. De afgelopen jaren is daar veelvuldig onderzoek naar gedaan, bijvoorbeeld op het gebied van de gezondheidszorg (Herrestad et al., 2015; Olsman et al., 2014), de organisatiekunde (Luthans, 2014; Youssef & Luthans, 2007) en de journalistiek (Gyldensted, 2015). Een arts, een organisatiedeskundige of een maatschappelijk werker die kan aangeven wat wel of wat niet haalbaar is, is een betere professional dan collega's die hier moeite mee hebben, valse hoop bieden, of die juist cynisch zijn geworden. Goed kunnen omgaan met de hoop en wanhoop van mensen is een belangrijke professionele eigenschap. Het is een eigenschap die grote impact kan hebben op hun kwaliteit van leven.

In het boek dat voor u ligt onderzoeken we hoe hoop verschijnt in professionele praktijken. Hoop wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een wenkend perspectief dat tot handelen aanzet. Mensen met hoop zijn mensen die een handelingsperspectief hebben, die handelen in de verwachting dat wat ze doen ook zin heeft. Ze stellen zich een mogelijke toekomst voor en anticiperen daarop (Sciolo & Biller, 2009; Seligman et al., 2016). Hoop is wat anders dan optimisme. Waar een optimistisch iemand ervan uitgaat dat het vanzelf wel goed zal komen, is iemand die hoopt bezig om zich actief op de toekomst in te stellen en deze toekomst ook mee vorm te geven. Hoop betekent geduld hebben met de situatie. Juist in de donkerheid van het bestaan kan er iets van hoop oplichten, krijgt hoop betekenis (Eagleton, 2015). Hoe uitzichtloos een situatie ook lijkt, er kunnen zich nieuwe kansen en mogelijkheden voordoen waarop men eerder niet gerekend had (Marcel, 2010). Mensen die ergens op hopen, zijn bereid om steeds met een frisse blik naar schijnbaar weerbarstige en uitzichtloze situaties te kijken, hun doelen bij te stellen en zich niet te snel te laten ontmoedigen.

Vaak worden, als mensen over hoop spreken, grote woorden gebruikt: hoop op een betere wereld, op een meer rechtvaardige samenleving of een situatie waarin vrede is. Mensen verlangen naar een wereld waarin het goed toeven is, een wereld waarin ze in harmonie met elkaar en met

de mensen om hen heen leven. De Grieken spraken over *eudaimonia*, het goede leven. In de Joods-christelijke traditie wordt gesproken over *shalom*, een situatie van vrede en recht die ten volle werkelijkheid wordt als de Messias komt of na de wederkomst van Jezus. Hoe belangrijk deze grote perspectieven ook zijn, daarop willen we ons in dit boek niet in de eerste plaats richten. We zijn in dit boek vooral geïnteresseerd in kleine vormen van hoop. Hoop, hier en nu. Ook al zijn deze kleine vormen van hoop nooit helemaal los te zien van de grote toekomst waarin mensen geloven. We zijn op zoek naar plekken waarin hoop kan oplichten in de relatie tussen professional en cliënt, waarin er iets in de dagelijkse leefwereld van mensen verandert. Lukt het professionals om bij leerlingen, patiënten of werknemers nieuwe bronnen van hoop aan te boren of verandering van perspectief teweeg te brengen? Wat zijn de condities die nodig zijn om hoop in bestaande professionele praktijken vruchtbaar te maken en zo de kwaliteit van leven te verbeteren?

Aan de Christelijke Hogeschool Ede willen we graag bezielde professionals opleiden. Professionals die niet cynisch worden, maar steeds weer op zoek gaan naar verbetering van de bestaande situatie. Professionals die graag het goede willen doen en mensen tot hun recht willen laten komen. Dat betekent dat we professionals willen opleiden die niet alleen over de juiste kennis en vaardigheden beschikken, maar ook een zodanig karakter hebben dat ze goed met weerbarstige en schijnbaar uitzichtloze situaties kunnen omgaan. Met het oog daarop is dit boek geschreven. We willen als hogeschool een bijdrage leveren aan een samenleving die veerkrachtig is. Dat willen we doen door professionals te vormen die weten wat het is om met hoop en wanhoop om te gaan.

We hebben dit boek niet alleen geschreven voor collega's op onze eigen hogeschool. We verwachten dat het onderzoek ook relevant zal zijn voor docenten en bestuurders op andere hogescholen die de vorming van bezielde professionals hoog in het vaandel hebben staan. Hoofdstukken uit het boek kunnen in bestaande onderwijssituaties worden gebruikt. Ze kunnen helpen om studenten een kijkvenster mee te geven en ze attent te maken op de rol die hoop in het professionele handelen speelt. Het is echter wel van belang om ons te realiseren dat het omgaan met hoop en wanhoop niet zomaar via klassieke vormen van kennisoverdracht kan worden aangeleerd. Alleen door praktijkervaring op te

doen, samen het werkveld in te gaan, als docenten betrokken te zijn op wat er tijdens stage en afstuderen gebeurt, kunnen we studenten leren wat hoop in de alledaagse professionele praktijk betekent. Goed omgaan met hoop en wanhoop, kan alleen door ervaring, met vallen en opstaan worden geoefend.

Aandacht voor hoop in professionele praktijken vraagt om fijngevoeligheid. Allereerst is hoop, zoals hierboven al even doorschemerde, onlosmakelijk verbonden met opvattingen over het goede leven. Hoop heeft met andere woorden altijd een normatieve lading. Als mensen ergens op hopen, dan hebben ze noodzakelijkerwijs ook opvattingen over wat in een bepaalde situatie al dan niet gewenst is. Goed leven betekent voor hen doorgaans niet alleen dat ze kunnen genieten of een voorspoedig leven kunnen leiden, maar ook dat ze het goede doen en de juiste keuzes maken (Volf, 2015). Wat voor de ene persoon een hoopvol vooruitzicht is, hoeft dat voor een andere persoon niet te zijn. Sterker nog, het kan bij een andere persoon zelfs afkeer wekken. Ten tweede heeft hoop ook altijd te maken met iets dat je niet in de eigen hand hebt. Datgene waarop je hoopt kun je niet met een bepaalde methode of een bepaalde techniek afdwingen. Omgaan met hoop en wanhoop is een kwestie van improvisatie. Het veronderstelt een houding waarin je aanvaardt dat de toekomst niet beheersbaar is, maar leeft van wat zich in een gegeven situatie aandient (Borgman, 2017). Je kunt alleen maar hopen op iets waarvan je niet zeker bent dat het ook gebeurt (Caputo, 2015).

Het onderzoek dat aan dit boek ten grondslag ligt heeft een sterk exploratief karakter. In het eerste, theoretische deel van het boek bouwen we voort op onderzoek dat op andere plekken is gedaan. Op basis van literatuuronderzoek ontwikkelen we een scherper begrip van wat we onder hoop verstaan, in dialoog met andere benaderingen. Op basis van het literatuuronderzoek hebben we een codelijst opgesteld met behulp waarvan we een aantal praktijksituaties hebben onderzocht (zie bijlage I). Aan deze praktijkcases is het tweede deel van het boek gewijd. Door verschillende praktijksituaties nauwkeurig te observeren proberen we te ontdekken welke betekenis hoop heeft en hoe professionals en cliënten met hoop of een gebrek aan hoop omgaan. De cases zijn in de eerste plaats bedoeld om bij lezers de gevoeligheid voor hoop te vergroten. We pretenderen niet om een handleiding te geven of een bepaalde methode

te ontwikkelen. Dat zou tegen het principe van hoop zelf ingaan. Wel willen we patronen ontdekken en laten zien hoe hoop zich in verschillende professionele situaties meldt.

Het eerste, theoretische, deel van het boek bestaat uit drie hoofdstukken. In *hoofdstuk 2* gaat Hannah Andringa op zoek naar wat we uit de positieve psychologie kunnen leren over hoop. In de positieve psychologie wordt veel onderzoek gedaan naar hoop en ook naar aanverwante begrippen zoals veerkracht en optimisme. Vooral het werk van C.R. Snyder is toonaangevend in dit verband. Snyder beschrijft hoop als een mentale toestand. Mensen die hoopvol zijn stellen zichzelf duidelijke doelen, zijn vastberaden om deze doelen te halen en weten ook alternatieve wegen te bewandelen als er zich obstakels op de weg voordoen. De theorie van Snyder over hoop heeft inmiddels behoorlijk impact. Er bestaat een grote diversiteit aan studies en interventies die op deze theorie voortbouwen. Toch zijn er, zo stelt Andringa, ook vragen te stellen bij het werk van Snyder. In zijn theorie wordt hoop – in tegenstelling tot wat wij in dit boek doen – sterk vereenzelvigd met het behalen van doelen. Daardoor krijgt het werk van Snyder en zijn volgelingen sterk het karakter van een ‘zelfhulptheorie’. Ook is er betrekkelijk weinig aandacht voor de tragedie van het leven en de hoop die mensen elkaar kunnen bieden.

In *hoofdstuk 3* staat het professionele handelen centraal. Jan van der Stoep verdiept zich in literatuur over sociale praktijken en laat vanuit deze literatuur zien dat hoop een vorm van anticiperend handelen is. Hij benadrukt dat professionele praktijken altijd complex en meerduidig zijn. Professionaliteit draait niet de eerste plaats om het realiseren van doelen, maar om het op creatieve wijze omgaan met weerbarstige situaties. Een professional probeert problemen zodanig te herdefiniëren dat er opnieuw ruimte ontstaat om te handelen. Hoop, aldus Van der Stoep, heeft alles te maken met persoonlijke en professionele vorming. Het is een deugd die zich moet vormen en die om training en volharding vraagt. Ten tweede is hoop volgens hem altijd ergens op gericht. Om te kunnen hopen hebben professionals en cliënten verbeelding nodig. Ze moeten zich een voorstelling kunnen maken van hoe de situatie beter kan. Ten slotte houdt hoop ook een keuze in die richting geeft aan het handelen. Mensen kunnen valse hoop hebben, omdat hun verwachtingen onrealistisch zijn

of omdat ze op de verkeerde dingen hopen. Het komt er op aan om niet teveel, maar ook niet te weinig te hopen en om je hoop op de juiste zaken te richten.

Hoop is een begrip dat veel mensen, gelovig of niet, wat te zeggen heeft. Tegelijkertijd is het een begrip dat in veel religieuze tradities een centrale rol speelt. In *hoofdstuk 4* onderzoekt René Erwich wat de christelijke traditie heeft aangereikt als het gaat om hoop. Christelijke hoop is het uitzien naar een betere wereld in de volle erkenning van de aanwezigheid van gebrokenheid en kwaad. Wat bij een eerste rondgang in de theologie van de laatste decennia meteen al duidelijk wordt is dat het denken over hoop vaak samengaat met een grote betrokkenheid op de wereld hier en nu. René Erwich plaats hoop met behulp van het denken van David H. Kelsey in een theologisch-antropologisch kader. Doordat het werk van Kelsey besproken wordt aan de hand van een icoon, krijgt het hoofdstuk een enigszins meditatief karakter. Het laat zien hoe hoop niet alleen gedacht, maar ook ervaren kan worden. Kelsey benadrukt vooral het excentrische karakter van de hoop. Mensen mogen leven van Gods belofte en mogen in de beperktheid van de tijd die ze ontvangen hebben het goede doen. Hoop is in de praktijk van het professionele handelen vooral gericht op het leggen van verbindingen en gaat niet zonder bezieling en een besef van eindigheid.

Het tweede deel van het boek is gewijd aan een aantal empirische studies over hoop; in verschillende professionele praktijken. Het empirische deel begint met een onderzoek naar hoop in een verpleegkundige context. De verpleegkundige praktijk is bij uitstek een plek waar hoop ertoe doet. Het gaat vaak om kwesties van leven en dood, of situaties waarin mensen hun manier van leven op een ingrijpende manier moeten bijstellen. In *hoofdstuk 5* laat Ria den Hertog zien hoe hoop ontstaat in de relatie tussen verpleegkundigen en patiënten. Ze baseert zich daarbij op interviews die ze met verpleegkundigen heeft gehouden. Om hoop te laten oplichten is het, zo stelt ze, in de eerste plaats van belang dat er een zorgrelatie bestaat waarin patiënten zich gekend en erkend weten. Verpleegkundigen dienen betrokken te zijn op wat er in de patiënt omgaat, en aandacht voor hen te hebben. Dat zit vaak in de kleine dingen. Het hoeft niet altijd veel tijd te kosten. Ten tweede is het belangrijk dat er een context wordt gecreëerd waarin verpleegkundigen en patiënten geza-

menlijk doelen stellen en in onderling overleg naar een haalbare oplossing zoeken, die ook past bij de leefwijze van de betreffende patiënt. Ten slotte kunnen in de relatie tussen verpleegkundigen en patiënten nieuwe perspectieven worden ontsloten. Een situatie die in eerste opzicht uitzichtloos leek, kan vanuit een nieuwe invalshoek ineens als zinvol en betekenisvol worden ervaren.

In *hoofdstuk 6* beschrijft Gert Vierwind hoe hoop zichtbaar wordt in de context van de residentiële jeugdzorg. In twee instellingen volgt hij, door participatieve observatie, een groep jongeren met de pedagogisch medewerkers die hen begeleiden. Door verschillende momenten te beschrijven – ontbijt, theedrinken, de maaltijd, de avond en bedtijd – neemt hij ons mee door de dag. Hij onderzoekt hoe in inrichting van de ruimte en vormgeving van activiteiten een context kan ontstaan waarin hoop tot ontwikkeling kan komen. Ook laat hij zien hoe hoop ontstaat in wederzijdse erkenning en waardering, in een gelijkwaardige benadering van jongeren die anticipeert op volwassenheid en in betekenisgeving en betrokkenheid op het hogere. Hoop kan zowel verschijnen in de relatie tussen pedagogisch medewerker en jongeren, de relatie tussen jongeren onderling als ook in het handelen van individuele jongeren. Het is, zo laat Gert Vierwind zien, vaak in de kleine alledaagse interactie tussen mensen dat hoop zichtbaar wordt. Door hierop attent te zijn kunnen pedagogisch medewerkers jongeren zelfvertrouwen en bevestiging geven.

Hoofdstuk 7 is gewijd aan het basisonderwijs. Danielle van de Koot-Dees en Rinke van Hell nemen ons mee naar een school in een aandachtswijk in Amsterdam. Op deze school zitten leerlingen met een heel diverse achtergrond, zowel sociaal-economisch als cultureel. Hoop heeft in de pedagogiek veel aandacht gekregen. Dat is begrijpelijk. Het gaat in onderwijs en pedagogiek om het toekomstperspectief van jongeren. Op Veerkracht, de school waar observaties zijn gedaan en interviews zijn gehouden, komt hoop op verschillende manieren tot uiting: in het benadrukken van de intrinsieke waarde van het kind, in de nadruk die gelegd wordt op het iedere keer weer opnieuw mogen beginnen en in het beleven van gemeenschap in diversiteit. Niet alleen professionals hebben een houding die hoop kan oproepen, maar ook kinderen en ouders dragen bij aan een positief leerklimaat. Net als in het vorige hoofdstuk wordt benadrukt dat hoop vaak tot uiting komt in de kleine interacties

tussen mensen. Dat betekent overigens niet dat hoop iets vanzelfsprekends is. Niet altijd lukt het om hoopvol te handelen of positief te blijven. Echter, juist in weerbarstige situaties kan hoop oplichten.

Wat kunnen we leren over hoop in een harde sector als de bouw? Meer dan je op het eerste gezicht misschien zou verwachten, zo blijkt uit het onderzoek dat Lia Hol en Jeroen van der Zeeuw deden bij Bruil, een bouwgerelateerde onderneming. In *hoofdstuk 8* beschrijven de onderzoekers hoe ze met een groep leidinggevendenden een wandeling maken op het Wekeromse Zand om zo al wandelend verhalen met elkaar te delen. De medewerkers vertellen over hoe het bedrijf zich opnieuw heeft moeten uitvinden en met welke ingrijpende beslissingen dat gepaard is gegaan. Uit de verhalen blijkt dat participeren in een familiebedrijf de inspanningen van de werknemers uittilt boven het hier en nu. Het is een bron van hoop. Een ander thema dat oplicht is de veerkracht van het bedrijf door de jaren heen. Het bedrijf anticipeert op moeilijkheden die komen. Ook toont Bruil een sterke ondernemersgeest. Het investeert in innovatie, vitaliteit en in het welzijn van werknemers en durft zichzelf ingrijpend te vernieuwen. Door de bedoeling van de organisatie steeds opnieuw te expliciteren, keuzes te maken die deze bedoeling ondersteunen en bezig te zijn met verhalen kunnen HR-professionals en communicatieprofessionals betrokken zijn op hoop binnen de organisatie.

Het boek eindigt met een *slotbeschouwing*. In deze slotbeschouwing blikken we terug op wat de verschillende studies ons opgeleverd hebben. Wat hebben we geleerd over de werking van hoop in professionele praktijken? Tegelijkertijd onderzoeken we wat we uit de verschillende hoofdstukken kunnen leren met betrekking tot de vorming van jonge professionals. Als we bezielde professionals willen opleiden die weten wat hoop is, wat betekent dat dan voor zowel de inhoud als de inrichting van het onderwijs? Hoe kunnen we bijdragen aan de vorming van professionals die op adequate wijze kunnen omgaan met de verwachtingen en teleurstellingen van de mensen waarop ze betrokken zijn?

Literatuur

- Borgman, E. (2017). *Leven van wat komt. Een katholiek uitzicht op de samenleving*. Utrecht: Meinema.
- Caputo, J.D. (2015). *Hoping against hope. Confessions of a postmodern pilgrim*. Minneapolis: Fortress Press.
- Eagleton, T. (2015). *Hope without optimism*. New Haven: Yale University Press.
- Gyldensted, C. (2015). *From mirrors to movers. Five elements of positive psychology in constructive journalism*. Charleston: G Group Publishing.
- Herrestad, H., Biong, S., McCormack, B., Borg, M., & Karlsson, B. (2014). A pragmatist approach to the hope discourse in health care research. *Nursing Philosophy, 15*, 211–230.
- Marcel, G., 2010 [1945]. *Homo viator. Introduction to the metaphysic of hope*. South Bend: St. Augustine's Press.
- Olsman, E., Leget, C., Onwuteaka-Philipsen, B., & Willems, D., (2014). Should palliative care patients' hope be truthful, helpful or valuable? An interpretive synthesis of literature describing healthcare professionals' perspectives on hope of palliative care patients. *Palliative Medicine, 28*(1), 59–70.
- Schön, D.A. (1991). *The reflective practitioner. How professionals think in action*. Farnham: Ashgate.
- Seligman, M.E.P., Railton, P., Baumeister, R.F., & Sripada, C., (2016). *Homo prospectus*. Oxford: Oxford University Press.
- Scioli, A., & Biller, H.B. (2009). *Hope in the age of anxiety. A guide to understanding and strengthening our most important virtue*. Oxford: Oxford University Press.
- Volf, M. (2015). *Flourishing. Why we need religion in a globalized world*. New Haven and London: Yale University Press.
- Wolterstorff, N.P. (2013). *Journey towards justice. Personal encounters in the Global South*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Youssef, C.M., & Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace. The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management, 33*(5), 774-800.

Theoretische verkenningen

Goed kunnen omgaan met hoop en wanhoop van cliënten is een belangrijke professionele eigenschap, die grote impact kan hebben op de kwaliteit van leven. In dit boek wordt hoop gedefinieerd als een wenkend perspectief dat tot handelen aanzet. Ook wordt beschreven hoe hoop verschijnt in verschillende professionele praktijken: de gezondheidszorg, de residentiële jeugdzorg, het basisonderwijs en het bedrijfsleven.

Lukt het professionals om bij patiënten, cliënten, leerlingen of werknemers nieuwe bronnen van hoop aan te boren of verandering van perspectief teweeg te brengen? Wat zijn de condities die nodig zijn om hoop in bestaande professionele praktijken te laten opbloeien?

Wil je professionals vormen die goed met hoop en wanhoop kunnen omgaan, dan is leren in praktijksituaties essentieel. Hoop ontstaat in situaties waarin mensen elkaar ontmoeten, waarin je leert met weerstand om te gaan, waar mensen zich gekend en erkend weten door anderen en waarin steeds een goede balans gevonden wordt tussen ideaal en werkelijkheid.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

NUR 740

ISBN 978 90 435 3265 5

9 789043 532655